

Anna Łuszcz

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

SPOŁECZNA ODPOWIEDZIALNOŚĆ PRZEDSIĘBIORSTW – PAŃSTWO – SPOŁECZEŃSTWO. PRZYKŁAD WIELKIEJ BRYTANII I FRANCJI

1. Wstęp

Przemiany, jakie się dokonały pod koniec XIX wieku w podsystemach porządku społecznego – gospodarczym, politycznym, prawnym i kulturowym – wpłynęły na sposób kształtowania się relacji pomiędzy państwem a społeczeństwem. Wraz z dziewiętnastowiecznym rozwojem społeczno-gospodarczym rozpoczął się proces stopniowego zwiększania aktywności państwa na rzecz wyrównywania dysproporcji społecznych oraz niwelowania negatywnych skutków rozwoju przemysłowego¹. Najpełniej objawiła się ona w keynesowskim modelu państwa opiekuńczego, stanowiąc w latach późniejszych przyczynę do dyskusji na temat granic czy też raczej zakresu odpowiedzialności państwa².

Towarzyszące leseferowskiemu rozwojowi gospodarczemu rozwarstwienie społeczne przyczyniło się do wzmożonej aktywności przedsiębiorców, postępujących wedle zasady władarstwa i miłosierdzia. Kwestie społeczne uległy upolitycznieniu. Rozbudowano instytucje państwowe, zwiększając tym samym rolę państwa w sferze gospodarczej i społecznej. Państwo, jako podmiot zarządzający konfliktami i nierównościami, miało się stać naturalnym sojusznikiem różnych grup społecznych reprezentujących odmienne interesy w osiąganiu celów społecznych. Rozwój partii politycznych oraz związków zawodowych, powszechność praw wyborczych – wszystko to sprzyjało ich upublicznieniu i upolitycznieniu. Powstające ruchy społeczne, stowarzyszenia były przestrzenią polaryzacji, ale też integracji określonych postulatów społeczno-gospodarczych, które w konsekwencji wywarły wpływ na

¹ L. Dziewięcka-Bokun, *Systemowe determinanty polityki społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000, s. 11-13.

² Szerzej na temat ekonomicznego aspektu działalności ludzkiej zob.: B. Klimczak, *Mikroekonomia*, AE, Wrocław 2003, s. 19.

kształtowanie się *welfare state* jako kontrpropozycji dla państwa wczesnokapitalistycznego. Zarysowujący się konsensus pomiędzy partiami politycznymi wpłynął na charakter polityki społecznej, a tym samym na zwiększenie aktywności państwa. Wobec kwestii związanych z dostępem do edukacji, zatrudnienia, zdrowia czy z ubezpieczeniami społecznymi okresu powojennego większość partii politycznych odrzuciła tezy o jej nieefektywności. Keynesowska polityka pełnego zatrudnienia zdeterminowała sposób postrzegania roli państwa, rosły wydatki na cele społeczne, zmianie uległa też percepcja społeczna. Państwo zyskało tym samym nie tylko legitymację do zaangażowania na rzecz rozwiązywania istotnych kwestii społecznych i gospodarczych, ale też stało się głównym adresatem postulatów z tym związanych. W latach poprzedzających kryzys państwa opiekuńczego stały wzrost ekonomiczny oraz rozległość świadczeń socjalnych silnie determinowały postawy społeczne, które przeszły ewolucję od wyrównywania dysproporcji w rozwoju grup społecznych na rzecz wtórnej kontroli podziału dochodów.

Wraz z nieefektywnością *welfare state* przyszedł czas na uaktywnienie innych podmiotów systemu gospodarczego, przedsiębiorstw, na rzecz współodpowiedzialności za realizację postulatów wysuwanych przez grupy społeczne. Lata 70. ubiegłego wieku i związane z nimi trudności w sferze gospodarczej i społecznej to czas rozwoju koncepcji nazwanej społeczną odpowiedzialnością przedsiębiorstw³. Nie oznacza to, że wcześniej nie istniały formy społecznego zaangażowania podmiotów gospodarczych, przejawiające się głównie w realizacji zasady powierniczości i dobroczynności, ich aktywność była jednak ograniczana i minimalizowana działaniami państwa. Rozwój koncepcji stał się możliwy wraz z kryzysem państwa opiekuńczego, kształtowaniem różnorodnych grup interesu, ze sprzecznymi aspiracjami oraz potrzebami, wobec których rozwiązania natury prawno-administracyjnej okazały się niewystarczające.

Celem artykułu jest wykazanie, iż ewolucja społecznej odpowiedzialności biznesu związana jest z przewartościowywaniem relacji pomiędzy państwem, gospodarką a społeczeństwem. Dlatego też zmiany dotyczące roli biznesu w społeczeństwie powinny być postrzegane w kontekście przemian roli państwa, jego zdolności do zarządzania konfliktami społecznymi, ale też wpływem, jaki czynniki ustrojowe i kulturowo-społeczne wywierają na postrzeganie i budowanie relacji między sferą publiczną a prywatną. W referacie zastosowano metodę komparatystyczną, odnosząc analizę porównawczą do Wielkiej Brytanii oraz Francji. O takim wyborze zdecydował wspólny dla obu krajów krąg cywilizacyjny⁴, z jakiego się wy-

³ Z języka angielskiego: *corporate social responsibility*. Zgodnie z definicją zawartą w Zielonej Księdze Komisji Europejskiej, poświęconej tej tematyce, społeczna odpowiedzialność biznesu to koncepcja, zgodnie z którą firmy dobrowolnie uwzględniają interesy społeczne i ochrony środowiska w swoich strategiach działań na rynku, a także w stosunkach z różnymi grupami interesariuszy.

⁴ Cywilizacja jest tu rozumiana jako pewien „amalgamat” kultur narodowych, z których każda jest jedynie częścią środowiska, na jakie się one składają. Szerzej na ten temat: S.P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji*, Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2000, s. 45-46.

wodzą, determinujący zbieżność w rozwoju kultury materialnej przy jednoczesnej odmienności formowania się państwowości, porządku formalnoprawnego, a tym samym wzorców obyczajowych. Autorka zdaje sobie jednak sprawę, iż porównanie obu krajów nie wyczerpuje całości poruszanej problematyki. Stanowi jedynie wstęp do dalszych, niezbędnych badań, które mogłyby w sposób dogłębny wykazać prawidłowości postawionej tezy.

W części drugiej referatu omówiono sposób instytucjonalizacji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw działaniami państwa na przykładzie Wielkiej Brytanii. Tradycyjnie woluntarystyczne zaangażowanie przedsiębiorstw oraz silne organizacje społeczne stały się podstawą do inspirowania przez państwo partnerstw publiczno-prywatnych wobec nieefektywnie prowadzonej przez siebie polityki społecznej. Przedsiębiorstwa uzyskały tym samym legitymację nie tylko społeczną, ale też polityczną do zwiększenia swego zaangażowania na rzecz społeczności, w których prowadzą działania biznesowe.

W części trzeciej wskazano na odmienną kształtowanie się koncepcji zaangażowania biznesu w realizację postulatów społecznych na podstawie analizy czynników ustrojowych oraz kulturowych Francji, z jej tradycyjnie zhierarchizowaną strukturą społeczno-polityczną oraz niskim zaufaniem wobec prospołecznej aktywności przedsiębiorstw. Dialektyczna kultura konfrontacji utworzyła swego rodzaju platformę komunikacji pomiędzy przedstawicielami rządu a przedstawicielami grup społecznych, którzy swoje oczekiwania, postulaty adresują i realizują za sprawą działań państwa, od firmy oczekując jedynie efektywności ekonomicznej, co jest bardzo bliskie roli biznesu w ujęciu Friedmanowskim. Referat zakończono podsumowaniem.

2. Wielka Brytania

Pewne symptomy zaangażowania państwa w sferę społeczną pojawiły się w Wielkiej Brytanii już w XVI wieku, jednak dopiero trzysta lat później ukształtowały się tendencje społeczno-gospodarcze, które ułatwiły ukonstytuowanie się tego, co dziś możemy nazwać nowoczesną polityką społeczną. Jej początek wyznaczają tzw. ustawy o ubogich, związane z przejściem od gmin redystrybucji świadczeń na rzecz centralizacji form i zakresu pomocy, ale też skutkujące powstawaniem samoorganizujących się grup wsparcia wszędzie tam, gdzie odczuwano niedostatek tego typu aktywności. Regulacja miała sprzyjać nie tylko rozwojowi etyki pracy, ale także dywersyfikacji odbiorców tychże działań. Wprowadzanie ustaw dało asumpt do ugruntowania się kulturowego przekonania, iż świadczenia socjalne nie są powszechne, a ich podejmowanie oznacza brak przedsiębiorczości oraz zaradności⁵. Z drugiej strony tradycyjnie dobre relacje pomiędzy rządem a przemysłem kontrastowały z industrializacją oraz pauperyzacją rolniczej społeczności.

⁵ K. Kraus, T. Geisen, K. Piątek, *Państwo socjalne w Europie. Historia – Rozwój – Perspektywy*, Wydawnictwo Mikołaja Kopernika, Toruń 2005, s. 62.

Religijne wartości metodystów oraz anglikański paternalizm⁶ właścicieli firm sprzyjały samoregulacji przedsiębiorców w tym zakresie, stanowiąc odpowiedź na rosnące potrzeby społeczne. Przeobrażenia w systemie politycznym, szczególnie zmiany w sferze społecznej, wyodrębnianie grup interesu zintegrowanych wokół wspólnych kwestii, umożliwiły upolitycznienie sfer dotąd woluntarystycznie zagospodarowanych przez przedsiębiorców. Państwo zaczęło stopniowo przejmować na siebie rolę integratora potrzeb, ale też w sposób systemowy zarządzać konfliktami społecznymi, powstającymi w odpowiedzi na przemiany gospodarcze i świadomościowe. Konsekwencją wzmożonej aktywności państwa było marginalizowanie roli przedsiębiorców poprzez sprowadzenie ich dobrowolnej aktywności do filantropii⁷.

Wraz z rosnącą akceptacją dla pomocy państwa utrzymywało się też społeczne przekonanie, że nie tylko jednostka jest odpowiedzialna za swoją sytuację materialną, jej przedsiębiorczość i zaradność jest warunkowana także społecznie i ekonomicznie⁸. Przeświadczeniu temu sprzyjała powojenna mobilizacja wokół kwestii gospodarczych i społecznych, dająca państwu prawo do zwiększonego zaangażowania, które trwało aż do początków lat 70. W latach 40. i 50. państwo niemal całkowicie przejęło od sektora prywatnego, głównie w wyniku reform Beveridge'a, ubezpieczenia społeczne i politykę zdrowotną. Beveridge przedstawił w swym raporcie z 1942 r. propozycje reform w dziedzinach związanych z gwarancjami w zakresie dochodów, polityką mieszkaniową, zatrudnienia oraz edukacji. Okres ten wiąże się nie tylko z minimalizacją społecznej roli biznesu, ale również z ograniczeniem wpływu organizacji społecznych. W odpowiedzi na przypisaną im funkcję komplementarną wobec działań państwa organizacje te rozwinęły działalność doradczą i samopomocową, formując grupy nacisku obywatelskiego⁹.

W związku z nasilającymi się problemami społecznymi, nieefektywnością państwa opiekuńczego oraz rosnącymi wydatkami na cele społeczne, w latach 70. podjęto próby rewizji polityki państwowej. Ich konsekwencją było przywrócenie wspólnotom rangi partnerów w rewitalizacji przedsiębiorczości lokalnej oraz wypełnianiu misji społecznej¹⁰. Oznaczało to, że grupy nieformalne stały się jej głównym realizatorem, według założenia, iż najpierw powinno się pobudzać aktywność indywidualną, potem angażować środki wspólnoty, a dopiero wobec ich niewystarczalności oczekiwać pomocy, ingerencji ze strony państwa.

Deetatyzacja i prywatyzacja sektora publicznego spowodowała powrót organizacji społecznych do roli partnerów władz lokalnych, jako alternatywy dla instytucji

⁶ J. Moon, *An Explicit Model of Business-Society relations*, [w:] A. Habisch, J. Joker, M. Wegner, R. Schmidpeter, *Corporate Social Responsibility across Europe*, Springer, Berlin 2005, s. 52.

⁷ Tamże, s. 52-53.

⁸ K. Kraus, T. Geisen, K. Piątek, wyd. cyt., s. 63.

⁹ E. Leś, *Działalność dobroczynna w Europie i Ameryce. Tradycje i współczesność*, cz. III. *Od pozycji podwładnego w opiekuńczym przedsięwzięciu do współdziałania w sektorze publicznym: Organizacje pozarządowe po II wojnie światowej*, Fundusz Współpracy, Warszawa 1999, s. 6.

¹⁰ K. Kraus, T. Geisen, K. Piątek, wyd. cyt., s. 66-69.

publicznych, głównie z uwagi na ich elastyczność. Profil działania organizacji był zbieżny z takimi wartościami konserwatywnymi, jak indywidualizm, współuczestniczenie w życiu społecznym czy wolna konkurencja¹¹. Warto podkreślić, iż takie rozwiązanie funkcjonalne było możliwe dzięki społecznej akceptacji roli, jaką przyjęły na siebie organizacje społeczne¹².

W kontekście przemian w sferze społecznej i politycznej należy też postrzegać zmieniającą się rolę przedsiębiorców. Rozwój zaangażowania biznesu w Wielkiej Brytanii dzieli się na kilka etapów, widocznych z uwagi na ich skorelowanie z funkcją, jaką w tym zakresie przyjęło na siebie państwo. Poprzedzające rozwój koncepcji społecznej odpowiedzialności idee filantropijne wywodziły się z zasady dobroczynności i powierniczości, z paternalistycznej roli, jaką przyjmowali na siebie właściciele firm w obszarach nie zagospodarowanych przez państwo. Wraz z rozwojem polityki społecznej i rosnącym zaangażowaniem państwa przemianie ulega pozaekonomiczna woluntarystyczna rola biznesu.

Możliwość podjęcia na powrót działań prospołecznych okazała się jednak realna dopiero z chwilą kryzysu państwa dobrobytu, wynikającego m.in. z nadmiernych obciążeń w realizacji postulatów polityki społecznej czy też z rosnącego bezrobocia. Z tym okresem wiązała się tzw. pierwsza fala społecznej odpowiedzialności biznesu wychodząca od narzędzi filantropijnych i programów zaangażowania społecznego we wspólnotach lokalnych. Rozwój koncepcji społecznej odpowiedzialności jest zatem efektem przekształceń, które miały miejsce w latach 80. w Wielkiej Brytanii¹³. Aktywna działalność firm w tym zakresie była też możliwa z uwagi na bardzo charakterystyczny model zabezpieczenia społecznego, w którym państwo zachowało nakłady na realizację polityk z tym związanych, przekazując sektorowi prywatnemu i organizacjom społecznym funkcje dystrybucyjne tychże świadczeń. Tym samym upoważniało firmy do tego typu działalności¹⁴. Patrząc na Weberowskie źródła legitymacji władzy¹⁵, można uznać, iż państwo legitymuje się władzą formalnoprawną, natomiast legitymacja tradycyjna była stopniowo przekazywana biznesowi, aby w określonym zakresie angażował się na rzecz uwspólnotawiania kwestii społecznych.

To właśnie w tym czasie rząd skłonił m.in. Confederation of British Industry do sformułowania specjalnej jednostki programowej, która miałaby na celu m.in. lobbowanie, inspirowanie przedsiębiorstw do podejmowania działań na rzecz roz-

¹¹ R.M. Kramer, *Change and Continuity in British Voluntary Organizations*, „International Journal of Voluntary and Nonprofit Organisations”, „Voluntas” 1990 nr 2, s. 34, za: E. Leś, wyd. cyt., s. 7.

¹² Deakin Commission, *Meeting the Challenge of the Change: Voluntary Sector into 21st Century, Report of the Commission on the Future of the Voluntary Sector*, London 1996, s. 119, za: E. Leś, wyd. cyt., s. 8.

¹³ J. Moon, wyd. cyt., s. 55.

¹⁴ E. Leś, wyd. cyt., s. 6.

¹⁵ Szerzej na temat form legitymacji władzy zob.: J. Turowski, *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1994, s. 116-117.

wiązania powstających problemów społecznych. Do jej kompetencji należało też organizowanie konferencji tematycznych oraz programów zaangażowania w społecznościach lokalnych¹⁶. Rząd włączył się również aktywnie we współorganizowanie i tworzenie konferencji przy udziale liderów biznesu z Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych (w 1981 r.), mającej na celu omówienie roli przedsiębiorstw w społecznościach lokalnych. Bezpośrednim rezultatem konferencji było powołanie głównej pozarządowej organizacji zajmującej się promowaniem społecznego zaangażowania biznesu *Business in the Community*, której pierwsza dekada działalności upłynęła na stymulowaniu partnerstw publiczno-prywatnych¹⁷.

Ta reorientacja roli państwa wpłynęła zatem na redefiniowanie polityki społecznej, ale też nowych relacji społecznych opartych na większym zaangażowaniu biznesu oraz organizacji sektora *non-for-profit*, w której to współpracy dostrzegano potencjał i możliwości rozwiązania problemów, z którymi nie uporało się państwo dobrobytu¹⁸. W kontekście rozwoju koncepcji społecznej odpowiedzialności w Wielkiej Brytanii ważne jest to, że rząd sprzyja takim inicjatywom, które integrują działania pomiędzy partnerami biznesowymi oraz społecznymi. W pewnym sensie prowadził nawet do ich częściowej instytucjonalizacji, aby w ten sposób zachęcać firmy do przestrzegania standardów oraz raportowania o społecznym zaangażowaniu, czego przykładem mogą być *CSR Academy*, *Ethical Trade Initiative*, *Business Environment Reporting*¹⁹.

Drugą stroną raportowania oraz standaryzacji dobrych praktyk w tym zakresie jest też wzrost świadomości konsumentów, oczekiwania ze strony interesariuszy, aby przedsiębiorstwa ponosiły odpowiedzialność za prowadzoną przez siebie działalność biznesową oraz za wpływ, jaki wywierają na otoczenie społeczno-ekonomiczne. W latach 90. wiązało się to z rozwojem kwestii dotyczących odpowiedzialnych produktów, usług i procesów. Już nie tylko inicjatywy prospołeczne zatem, ale też podejmowanie decyzji biznesowych w relacji ze swoimi interesariuszami konstituowało drugą falę rozwoju koncepcji i działań społecznie odpowiedzialnych.

Niewątpliwie czynniki kulturowe, takie jak wysoki stopień aktywności konsumenckiej przy niskim stopniu lojalności wobec pracodawcy oraz kluczowa rola rodziny jako podstawowej komórki społecznej, wpłynęły dodatkowo na upoważnienie biznesu do podejmowania działań społecznych. Przy czym spełnia on funkcję nadrzędną wobec sfery publicznej, ułatwiając tym samym państwu scedowanie części odpowiedzialności za przestrzeń relacji społeczno-ekonomicznych²⁰. Tę społeczną akceptację swojego zaangażowania firmy traktują nie tylko jako przyzwolenie na podnoszenie pewnych kwestii społecznych, ale przede wszystkim jako uprawnienie

¹⁶ J. Moon, wyd. cyt., s. 56.

¹⁷ Tamże, s. 56-57.

¹⁸ Tamże, s. 57.

¹⁹ J. Moon, wyd. cyt., s. 59.

²⁰ G. Lenssen, V. Vorobey, *The Role of Business in Society in Europe*, [w:] A. Habisch, J. Joker, M. Wegner, R. Schmidpeter, wyd. cyt., s. 361.

do działania biznesowego. Jest to typowe dla krajów anglosaskich przywiązanie do reputacji jako ważnego czynnika w budowaniu przewagi konkurencyjnej, tworzenia wartości firmy. Społeczna odpowiedzialność jest zatem jednym z narzędzi minimalizowania ryzyka prowadzonej działalności²¹. Być może tłumaczy to, dlaczego relacje wewnątrz firmy stały się przedmiotem społecznie odpowiedzialnych działań dopiero podczas tzw. trzeciej fali, kiedy to przedsiębiorstwa poszerzyły spektrum swojego zaangażowania o kwestie związane z odpowiedzialnym kształtowaniem relacji z pracownikami²².

Przywiązanie do wizerunku i reputacji, jako formy budowania długofalowych relacji z wewnętrznymi i zewnętrznymi interesariuszami, jest również wynikiem aktywności mediów, rangi, jaką zajmują w kształtowaniu opinii publicznej oraz propagowaniu transparentnych działań menedżerów i zarządzanych przez nich firm²³.

Czynniki kulturowe oraz przemiany w relacji państwo–społeczeństwo wpłynęły na internalizację koncepcji przez biznes, ale też na instytucjonalizację społecznej odpowiedzialności w takich aspektach, jak partnerstwa publiczno-prywatne czy też raportowanie społeczne. Było to możliwe również za sprawą rozległej sieci organizacji społecznych, mających wielowiekową tradycję aktywności w tym względzie²⁴. Tym samym społeczna odpowiedzialność biznesu w krajach anglosaskich jest nie tyle czynnikiem moralnym, ile sposobem na kształtowanie odpowiedniej reputacji²⁵, a ujmując tę kwestię szerszej – relacji pomiędzy państwem, biznesem a społeczeństwem.

3. Francja

L'ancienne régime znacznie dłużej kształtował Francję niż pozostałe kraje europejskie. Władza absolutna stała się wyrazem nie tylko władzy politycznej, ale również majestatu i kultury, wyrażonych najpełniej w osobie Ludwika XIV²⁶. Wiele z przemian społecznych oraz politycznych dokonywało się na drodze rewolucji, zmian, które implikowały powstawanie konstelacji różnorodnych interesów, ale też umiejętność mobilizacji wokół istotnych kwestii społecznych. Te nieustanne rozszady wykształciły bardzo charakterystyczny dla Francji rodzaj kolektywizmu społecznego, kooperacji wobec indywidualizmu jako punktu odniesienia dla przedsięwziętych działań. Jest to jednak indywidualizm pojmowany odmiennie niż w kulturze anglosaskiej. W tej ostatniej jednostkom przypisuje się zdolność odkrywania faktów, które można w sposób uniwersalny poddać weryfikacji. Fran-

²¹ Tamże, s. 364.

²² J. Moon, wyd. cyt., s. 56.

²³ G. Lenssen, V. Vorobey, wyd. cyt., s. 364.

²⁴ J. Moon, wyd. cyt., s. 60-61.

²⁵ G. Lenssen, V. Vorobey, wyd. cyt., s. 364.

²⁶ C. Hampden-Turner, A. Trompenaars, *Siedem kultur kapitalizmu*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2007, s. 356-357.

cja jest kulturą konfrontacyjną w sferze idei, dialektyczną, gdzie postęp dokonuje się skokowo w wyniku rozbieżności politycznych bądź intelektualnych, a podstawą są ośrodki socjopolityczne²⁷. Owe ośrodki funkcjonują nie tylko jako wyraz relacji państwo–społeczeństwo, charakteryzują one też małe struktury społeczne, jak wspólnoty lokalne czy też przedsiębiorstwa, będące szczególnymi formami organizacji i działań *homo oeconomicus*.

Odzwierciedleniem zhierarchizowanego i scentralizowanego systemu są również relacje międzyludzkie, gdzie zasada wolności odnosi się do relacji pomiędzy grupami i jednostkami, ale już równość i braterstwo konstytuują się raczej w grupach interesu niż na poziomie ogólnospołecznym²⁸. Podobnie przedstawiają się relacje wewnątrzfirmowe, wielostopniowe, gdzie każdemu z tzw. *échelon* przypisane są autorytet i władza. Są one miniaturą relacji socjopolitycznych, ponieważ firma stanowi sposób sprawowania władzy, reprezentując interesy różnorodnych grup pracowników²⁹. Zapewne czynniki te wpływają na niechęć wobec kodeksów etyki, które postrzegane są jako próba narzucenia jednostce określonych wartości. Sfera edukacji jest bowiem we Francji sekularyzowana.

Podobnie jak w Wielkiej Brytanii, francuskie przedsiębiorstwa aż do lat 30. XX wieku charakteryzowały się paternalizmem, przyjmując odpowiedzialność za regulowanie tych kwestii społecznych, które nie znalazły się wówczas w spektrum zainteresowania polityk państwowych. Od lat 30. paternalizm zaczyna ustępować instytucjom społecznym, interwencjonistycznym regulacjom państwowym. Te nowe instytucje są w dużej mierze zarządzane poprzez reprezentantów pracowników oraz związków zawodowych. Na poziomie ogólnospołecznym, narodowym noszą one nazwę *paritarism*, co oznacza równą reprezentację³⁰. W tamtym też czasie, w latach 40. i 50., powstały rady pracownicze, które zarządzają budżetami socjalnymi przedsiębiorstw, dokonując ich redystrybucji wśród pracowników firmy³¹.

Znakiem czasów państwa dobrobytu jest prawna instytucjonalizacja społecznego „interesu firmy”, nadrzędnego wobec interesu akcjonariuszy, ponieważ odnosi się do dobra wspólnego, czyli wszystkich jej interesariuszy. Konsekwencją takiego rozumienia misji społecznej przedsiębiorstwa jest przyjęcie, iż akcjonariusze nie są właścicielami firmy, a jedynie właścicielami jej udziałów³². Oznacza to, iż władza publiczna ma takie same prawa i obowiązki względem przedsiębiorstwa jak jego pracownicy i menedżerowie. Egzemplifikacją instytucjonalizacji relacji władza–

²⁷ Tamże, s. 347-348, 367, 372.

²⁸ C. Hampden-Turner, A. Trompenaars, wyd. cyt., s. 355.

²⁹ Tamże, s. 354.

³⁰ F. Beaujolin, M. Capron, *Balancing between Constructive Harassment and Virtuous Intentions*, [w:] A. Habisch, J. Joker, M. Wegner, R. Schmidpeter, wyd. cyt., s. 99.

³¹ J.P. Rioux, *La France de la Quatrième République: L'ardeur et la nécessité, 1944-1952*, Editions du Seuil, Paris, 1980, za: F. Beaujolin, M. Capron, wyd. cyt., s. 99.

³² J.P. Robé, *L'entreprise et le droit*, Presses Universitaires de France, Paris, 1999, za: F. Beaujolin, M. Capron, wyd. cyt., s. 98.

–pracownicy–przedsiębiorstwo są sytuacje, w których firmy stoją w obliczu kryzysu finansowego, związanego z koniecznością restrukturyzacji, a w konsekwencji likwidacji części miejsc pracy. Moment mobilizacji lokalnych władz, sektora finansowego oraz organizacji społecznych w celu rozwiązania zaistniałego problemu jest wyrazem solidarności sektorów. Ponieważ jednak firmy mogą korzystać z takich form zabezpieczenia społecznego, w zamian oczekuje się od nich umacniania społeczności lokalnych poprzez rozwój przedsiębiorczości, tworzenie nowych miejsc pracy³³. Na tradycyjnie silną rolę państwa wpływają dodatkowo czynniki kulturowe związane z odmiennością siatki pojęciowej, rozumieniem terminu „społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw”³⁴. W języku francuskim słowo *enterprise* nie stanowi odpowiednika angielskiego sformułowania *corporation*, odnosząc się raczej do działalności małych i średnich przedsiębiorstw lub też przedsiębiorstw społecznych. Odmienne jest też rozumienie członu *social*, które ma dużo węższy zakres znaczeniowy. W kontekście *responsabilité sociale des entreprises* słowo *social* sugeruje raczej relacje wewnątrzfirmowe, których interesariuszami i beneficjentami są pracownicy, inaczej zatem niż ma to miejsce w kulturze anglosaskiej³⁵.

Odmienne również niż w Wielkiej Brytanii kształtuje się świadomość konsumenta Francuzów, która jest nieznaczna z uwagi na brak zainteresowania dla tej formy wyrażania swojej dezaprobaty wobec działalności przedsiębiorstw³⁶. Jeśli powstają ważne społecznie kwestie, potrzeba przebudowania relacji pomiędzy przedsiębiorstwami a pracownikami lub interesariuszami, adresatem oczekiwań staje się w sposób naturalny państwo ze swoim aparatem administracyjnym oraz instytucjami formalnoprawnymi. Co jest zatem znamienne dla funkcjonowania przedsiębiorstw – nie są one tradycyjnie, jak to ma miejsce w Wielkiej Brytanii, uprawnione do działania na rzecz rozwiązywania problemów czy też oczekiwań społecznych. Z drugiej jednak strony uznanie społecznego interesu firmy implikuje odpowiedzialne zarządzanie zasobami przedsiębiorstwa, aby w ten sposób uniknąć negatywnego wpływu na otoczenie. Rola przedsiębiorstw we Francji bliższa jest Friedmanowskiej koncepcji pomnażania zysków, której beneficjentami są nie tyle sami akcjonariusze, ile szeroko rozumiani interesariusze.

4. Podsumowanie

Zaprezentowana analiza porównawcza Wielkiej Brytanii oraz Francji odnosi się do wpływu, jakie miały kształtujące się od końca XIX wieku europejskie państwa narodowe na sferę społeczno-gospodarczą, która w ówczesnych czasach sama do-

³³ F. Beaujolin, M. Capron, wyd. cyt., s. 98-99.

³⁴ Francuski odpowiednik brzmi: *la responsabilité sociale des entreprises*.

³⁵ F. Beaujolin, M. Capron, wyd. cyt., s. 100.

³⁶ C. Hampden-Turner, A. Trompenaars, wyd. cyt., s. 367, 379 oraz G. Lenssen, V. Vorobey, wyd. cyt., s. 362.

świadczą dynamicznych przeobrażeń, stanowiąc tym samym podstawę do redefinicji roli i znaczenia państwa.

Literatura przedmiotu, omawiająca zagadnienia związane ze społeczną odpowiedzialnością przedsiębiorstw, prezentuje wpływ, jaki działalność firm wywiera na szeroko rozumiane otoczenie społeczno-gospodarcze, oraz odpowiedzialność, jaką w związku z tym dobrowolnie przyjmują przedsiębiorstwa. W referacie zaproponowano ujęcie odmienne, obejmujące rozwój społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw w kontekście relacji społeczno-politycznych, w celu zbadania, jaki był wpływ czynników ustrojowych oraz kulturowo-społecznych na kształtowanie się koncepcji w takich krajach, jak Wielka Brytania i Francja.

Z uwagi na ograniczony zakres porównań przedstawiona analiza nie uprawnia do formułowania ogólnych wniosków, a jedynie pozwala wstępnie udowodnić istnienie korelacji pomiędzy rolą państwa a aktywnością przedsiębiorstw. Radykalna zmiana, jaka nastąpiła w Wielkiej Brytanii za czasów działalności rządu Margaret Thatcher, związana m.in. z ograniczeniem roli związków zawodowych oraz deetatyzacją gospodarki, nie tylko uaktywniła w latach 70. ubiegłego wieku sferę społeczną, ale też redefiniowała rolę przedsiębiorstw w otoczeniu społeczno-gospodarczym. Nieefektywność polityki społecznej, nasilające się kwestie i problemy społeczne, związane chociażby z wysokim bezrobociem, jakiego ówczesnie doświadczyła Wielka Brytania, stały się jednym z powodów rewizji działalności państwa w tym zakresie. Tradycyjnie mocne partnerstwa na szczeblu lokalnym, stowarzyszenia oraz organizacje samopomocowe, stały się podstawą redefiniowania i ponownego kształtowania relacji pomiędzy sferą publiczną i prywatną. Wycofywanie się państwa oznaczało dla przedsiębiorstw uprawnienie do działań w społecznościach lokalnych oraz współodpowiedzialność za ich dobrobyt. Charakterystyczne jednak dla Wielkiej Brytanii jest to, iż państwo, zmniejszając swoje zaangażowanie, zinstytucjonalizowało oraz zainspirowało kształtowanie się tego typu lokalnej kooperacji. Brak takiej przemiany we Francji spowodował, iż państwo, z rozbudowanym systemem świadczeń socjalnych oraz tradycyjnie silną pozycją związków zawodowych, stało się głównym aktorem stosunków społeczno-gospodarczych. Postulatywny, a niekiedy wręcz roszczeniowy charakter relacji społeczeństwo–państwo wyłącza przedsiębiorstwa poza sferę zainteresowania dobrobytem społecznym. Co więcej, tak zwany społeczny interes firmy implikuje działania związane raczej ze sferą gospodarczą, efektywnym zarządzaniem przedsiębiorstwem, niż z podejmowaniem aktywności bezpośrednio kształtujących otoczenie społeczne.

Ukonstytuowanie się przestrzeni publiczno-prywatnej w określonym narodowo-kulturowym kształtuje percepcję społeczną, sposób postrzegania roli państwa i przedsiębiorstwa, determinując tym samym różnice między omówionymi krajami. Reprezentują one odmienne podejście do roli przedsiębiorstw, a ich skromna komparatystyka sugeruje, iż silne państwo wpływa na ograniczenie aktywności firm. Zakres porównań oraz stopień, w jakim przeanalizowano rozwój koncepcji społecznej odpowiedzialności na tle zmieniającej się roli państwa w Wielkiej Brytanii i Francji, wymaga jednak dalszych badań.

Literatura

- Beaujolin F., Capron M., *Balancing between Constructive Harassment and Virtuous Intentions*, [w:] A. Habisch, J. Joker, M. Wegner, R. Schmidpeter, *Corporate Social Responsibility across Europe*, Springer, Berlin 2005.
- Dziewięcka-Bokun L., *Systemowe determinanty polityki społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000.
- Habisch A., Joker J., Wegner M., Schmidpeter R., *Corporate Social Responsibility across Europe*, Springer, Berlin 2005.
- Hampden-Turner C., Trompenaars A., *Siedem kultur kapitalizmu*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2007.
- Huntington S.P., *Zderzenie cywilizacji*, Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2000.
- Klimczak B., *Mikroekonomia*, AE, Wrocław 2003.
- Kraus K., Geisen T., Piątek K., *Państwo socjalne w Europie. Historia – Rozwój – Perspektywy*, Wydawnictwo Mikołaja Kopernika, Toruń 2005.
- Lenssen G., Vorobey V., *The Role of Business in Society in Europe*, [w:] A. Habisch, J. Joker, M. Wegner, R. Schmidpeter, *Corporate Social Responsibility across Europe*, Springer, Berlin 2005.
- Leś E., *Działalność dobroczynna w Europie i Ameryce. Tradycje i współczesność*, cz. III. *Od pozycji podwładnego w opiekuńczym przedsięwzięciu do współdziałania w sektorze publicznym: Organizacje pozarządowe po II wojnie światowej*, Fundusz Współpracy, Warszawa 1999.
- Moon J., *An Explicit Model of Business-Society relations*, [w:] A. Habisch, J. Joker, M. Wegner, R. Schmidpeter, *Corporate Social Responsibility across Europe*, Springer, Berlin 2005.
- Turowski J., *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1994.

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY – SOCIETY – COUNTRY. FRANCE AND GREAT BRITAIN EXAMPLE

Summary

This article presents the impact of the political factors as well as the cultural-social factors on the character of Corporate Social Responsibility (CSR) in selected European countries. The interest was directed at the comparison of the concept development in France and in Great Britain due to the differences in the formation of these two types of countries, their legal systems and the social structures. However, it is also very important that both countries, which derive from the same civilization circle, are characterized by a similar level of material culture development and social institutions development, which made their comparison and analysis considerably easier.

The specificity of the social factors, illustrated with an example of France and Great Britain, poses a question how political, social and economical differences influence the defining of the corporation's role and their socially responsible activities. The article indicates what way the relations between the country and the society - which are based on formal and informal principles, values and traditions - determine the level of the institutionalization of activities with socially responsible quality.